

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ НАДІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-СОЦІОНОМІСТІВ

Організація професійної підготовки у ВНЗ здійснюється на різних рівнях і може бути описана з різних позицій. В основу дослідження проблеми формування професійної надійності в майбутніх фахівців соціономічної сфери нами було покладено ідею технологізації навчального процесу. Реалізація цієї ідеї включала розробку й упровадження педагогічної технології цілеспрямованого формування професійної надійності спеціалістів. Поетапне самовизначення, саморозвиток і самоактуалізація студентів у межах обраної професії системи “людина – людина” стало основою означеної технології, побудованої на засадах індивідуального зростання майбутніх фахівців-соціономістів і реалізованої за допомогою спеціально дібраних діагностичних та тренувальних вправ, що супроводжували їхню базову професійну підготовку.

Мета статті – охарактеризувати особливості технологічного підходу до формування професійної надійності майбутніх фахівців-соціономістів.

Різноманітні елементи технологізації навчального процесу репрезентовані в працях багатьох зарубіжних (Б. Блум, Л. Бріггс, Р. Ганьє, А. Дистервег, Р. Мейджер, А. Ромишовські, Б. Скіннер, Р. Тайлер та ін.) і вітчизняних (В. Беспалько, М. Кларін, Л. Толстий, А. Макаренко, О. Пехота, Г. Селевко, В. Сухомлинський та ін.) педагогів.

Поняття “педагогічна технологія” у вітчизняній педагогіці є одним із найпоширеніших і разом з тим недостатньо визначеним. Цей термін використовують для визначення напрямку в дидактиці, технологічно розробленої системи навчання, системи методів і прийомів окремого вчителя, методики й окремих методів виховання тощо. Зазвичай поняття “педагогічна технологія”, “технологія навчання”, “освітня технологія” ототожнюють.

У широкому розумінні технологія – це мистецтво, майстерність, уміння [8, с. 1341]. М. Чошанов кваліфікує технологію як “процесуальну категорію, що може бути представлена як сукупність методів зміни стану об’єкта та спрямована на проектування й використання ефективних та економічних процесів” [11, с. 4]. І. Богданова тлумачить технологію як “спосіб реалізації людьми конкретного складного процесу шляхом поділу його на систему послідовних взаємопов’язаних процедур та операцій, які виконуються більш-менш однозначно й мають на меті досягнення високої ефективності” [2, с. 8]. Автор зазначає, що кожна науково й практично обґрунтована технологія має такі три основні ознаки: розподіл процесу на внутрішньо взаємопов’язані етапи, фази, операції; координоване й поетапне виконання дій, спрямованих на досягнення конкретного результату; однозначність виконання включених у технологію процедур і операцій, що зумовлює досягнення результатів, адекватних поставленим цілям.

Педагогічна технологія як різновид соціальної технології упорядковує соціально-педагогічні процеси, враховує дії об’єктивних законів педагогіки, організує та систематизує навчальний матеріал, а також сприяє розв’язанню актуальних і прогностичних питань [10, с. 11]. У науковій літературі наявні різні тлу-

мачення поняття “педагогічна технологія” (“технологія навчання”). Зокрема, педагогічну технологію кваліфікують як: 1) техніку реалізації навчального процесу (В. Беспалько) [1, с. 177]; 2) системну сукупність і послідовне функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних засобів, що сприяють досягненню педагогічних цілей (М. Кларін) [3, с. 13]; 3) частину педагогічного процесу, яка спрямована на зміни й подальше визначення психічного стану студентів: репрезентована досягненням певного рівня знань, умінь, навичок і розвитку (Ю. Чернова) [10, с. 11]; 4) сукупність психолого-педагогічних настанов, що визначають спеціальні форми, методи, способи, прийоми навчання та виховання, а також їх компонування (тобто як організаційно-методичний інструментарій педагогічного процесу) (Б. Лихачов) [4, с. 166]; 5) сукупність форм, методів, прийомів і засобів передавання соціального досвіду та як технічне оснащення цього процесу [9, с. 788]; 6) системний метод створення, застосування й визначення всього процесу викладання й засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, метою якого є оптимізація форм освіти [4, с. 349]; 7) сукупність засобів і методів успішного здійснення теоретично обґрунтованих процесів навчання й виховання, що передбачає наукове проектування, у якому чітко та однозначно сформульовані освітні цілі й можливість об’єктивного поетапного вимірювання та кінцевого оцінювання досягнутих результатів [6, с. 191].

Г. Коджаспірова та О. Коджаспіров кваліфікують педагогічну технологію як систему способів, прийомів, кроків, які спрямовані на виховання, навчання та розвиток особистості вихованця й реалізуються в педагогічному процесі поетапно (послідовно), що гарантує його результат [4, с. 350]. Відповідно до такого розуміння педагогічної технології її релевантними ознаками є: розроблення діагностично представлених цілей навчання; орієнтація всіх процедур на гарантоване досягнення поставлених цілей; оперативний зворотний зв’язок, оцінювання поточних і кінцевих результатів; можливість відтворення педагогічних процедур.

На думку Б. Лихачова, предметом педагогічної технології є конкретна практична взаємодія викладача й студентів у будь-якій галузі діяльності, яка організована на основі структурування, систематизації, програмування, алгоритмізації, стандартизації засобів і прийомів навчання або виховання. Внаслідок цього досягають усталеного позитивного результату – засвоєння студентами знань, умінь, навичок, формування соціально цінних норм і звичок поведінки [5, с. 167].

Аналіз підходів до визначення феномену “педагогічна технологія”, рівнів, на яких її розглядають, дав змогу уточнити її тлумачення в аспекті досліджуваної проблеми формування професійної надійності. Педагогічну технологію формування професійної надійності кваліфікуємо як комплекс форм і методів відтворення теоретично обґрунтованого професійного розвитку особистості та організації професійної підготовки майбутніх спеціалістів до сфери діяльності “людина – людина”, застосування яких сприяє формуванню необхідних особистісних властивостей студентів відповідно до структури професійної надійності й гарантує ефективне досягнення, прогнозування й корегування результату підготовки – професійної надійності.

Г. Селевко в структурі педагогічної технології виокремлює такі елементи: концептуальну основу; змістову частину (цілі навчання: загальні й конкретні;

зміст навчального матеріалу); процесуальну частину – технологічний процес (організація навчального процесу; методи й форми навчальної діяльності учнів; методи та форми навчальної діяльності вчителя; діяльність учителя з управління процесом засвоєння матеріалу; діагностика навчального процесу) [7, с. 21]. Згідно з такою структурою було побудовано технологію формування професійної надійності майбутніх спеціалістів соціономічної сфери діяльності, реалізовану в експериментальних групах студентів під час спецпрактикуму “Проблема професійної надійності сучасних фахівців соціономічної сфери діяльності”.

Так, концептуальною основою педагогічної технології виступило положення, що формування професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери діяльності буде ефективним за умови сформованості в них продуктивної професійної “Я-концепції”. При цьому механізмами формування професійної “Я-концепції” були рефлексія, самовизначення, самооцінка й саморегуляція студентами власної діяльності.

Змістова частина педагогічної технології формування професійної надійності спеціалістів соціономічної сфери характеризувала цілі навчання (загальні й конкретні), а також зміст навчального матеріалу. Головна мета технології формування професійної надійності – навчити студентів свідомо ставитись до своїх дій у межах професійної діяльності. Для її досягнення потрібно забезпечити перехід від зовнішніх джерел підкріплення й зворотного зв’язку в професійній діяльності, що сприяють підвищенню самооцінки студентів, до внутрішніх, тобто до самопідкріплення, яке регулює розвиток позитивного й адекватного самоприйняття. Головні меті підпорядковувані такі часткові цілі: прищеплення студентам навичок професійного самооцінювання, усвідомлення своїх професійних можливостей, визначення шляхів професійного зростання, вироблення власного стилю професійної діяльності тощо.

Педагогічна технологія формування професійної надійності фахівців соціономічної сфери передбачала оволодіння знаннями: про сутність, причини виникнення й можливі наслідки професійних помилок; сутність професійної надійності й фактори, що на неї впливають; засоби регулювання власної професійної діяльності. Студенти повинні були оволодіти вміннями прогнозування розвитку професійної ситуації за типових і нетипових умов діяльності; виконання професійних функцій зі збереженням надійності їх результатів за типових і нетипових умов здійснення діяльності; навичками самооцінки, саморегуляції, рефлексії, самовдосконалення тощо.

Наступна, процесуальна, частина педагогічної технології – технологічний процес, який здійснювався з урахуванням фаз природного циклу навчання. Кожна фаза циклу забезпечувалася наявністю у студентів певних здібностей і вмінь. Так, фаза конкретного досвіду передбачала здатність до високої сприйнятливості нового досвіду; фаза рефлексії (осмислення) – здатність до рефлексії над досвідом, його інтерпретації з різних поглядів, підходів; фаза концептуалізації досвіду – здатність до цілісного розуміння-сприймання, вироблення понять і уявлень, що систематизують дані спостережень у послідовну, логічну теорію; фаза активного експериментування – здатність використовувати теоретичні уявлення для прийняття рішень, розв’язання проблем, що, у свою чергу, сприяє набуттю нового досвіду. Завершальною була фаза корекції отриманих результатів.

Технологічний процес передбачав три етапи формування професійної надійності студентів. Перший етап був спрямований на розкриття студентами себе, зняття психологічного бар'єра, звільнення від стереотипів. Цьому слугували різноманітні вправи з формування асертивності, емпатії, гнучкості поведінки, умінь репрезентувати себе як людину, як члена команди, як професіонала. На заняттях першого етапу важливо було створити сприятливий емоційно-психологічний мікроклімат; прагнути, щоб кожний студент відчував успіх і задоволення від діяльності, позитивні емоції, почувався комфортно; у разі потреби знімали напруження за допомогою розминання, фасилітацій, гумору; створювали умови для доброзичливих стосунків шляхом ігрової діяльності; орієнтували студентів на майбутню професійну діяльність з використанням аналізу ситуацій. Цьому етапу відповідали два змістові модулі: “Опанування навичок самореалізації у спілкуванні” і “Управління психічними станами у спілкуванні”, розраховані на 24 академічні години.

Другий етап формування професійної надійності був спрямований на усвідомлення студентами власних можливостей у межах обраної професії. Обов'язковим елементом цього етапу було виявлення й самооцінка студентами притаманних їм властивостей, з'ясування “сильних” і “слабких” власних рис як майбутніх професіоналів, окреслення напрямів індивідуального професійного саморозвитку й самовдосконалення. Розвитку позитивного професійного самоприйняття сприяли ситуації на адекватний вибір і прийняття рішень у межах професійно-етичних правил поведінки й діяльності. На цьому етапі використовувалися переважно вправи професійного спрямування з аналізом типових і нетипових професійних ситуацій, з елементами ігрової діяльності. Важливо було, щоб студенти перейшли від зовнішніх джерел підкріплення й зворотного зв'язку в професійній діяльності до внутрішніх джерел, тобто до самопідкріплення, що регулювало розвиток позитивного й адекватного самоприйняття. На цьому етапі студенти поступово брали на себе функцію професійного самооцінювання. Другий етап забезпечували два змістові модулі: “Конструктивне спілкування” і “Усвідомлення “Я” у професії”, розраховані на 16 академічних годин.

Саморозвиток у професії став основною метою третього етапу, що був завершальним і призначався для подальшого професійного самовдосконалення й самокорекції студентів. Вправи на цьому етапі (аналіз ситуацій, імітаційні, рольові й організаційно-навчальні ігри) були найскладнішими, бо спиралися на досвід студентів, набутий на попередніх етапах навчання. Третій етап забезпечував зміст модуля “Управління через спілкування”, розрахованого на 30 академічних годин.

Основним принципом організації навчального процесу було ситуаційне навчання (аналіз ситуацій), в основі якого – аналіз конкретної ситуації, що репрезентована потребою, вибором, кризою, конфліктом, боротьбою, інновацією у відповідній сфері професійної діяльності. Як відомо, істотними ознаками ситуаційного навчання є наявність моделі соціально-економічної системи, стан якої розглядають у певний дискретний момент часу; колективне вироблення рішень; багатоальтернативність можливих рішень; єдина мета при виробленні рішення; наявність керованого емоційного напруження студентів (за В. Платоновим).

Домінантним методом реалізації педагогічної технології формування професійної надійності майбутніх спеціалістів соціономічної сфери, що забезпечував її процесуальну частину, було проблемне навчання, яке давало змогу студентам засвоювати нові знання й способи діяльності і, разом з тим, застосовувати їх у нових, незнайомих ситуаціях. Проблемне навчання сприяло розвитку логічного, раціонального, критичного й творчого мислення студентів, їхніх пізнавальних здібностей, а також формуванню пізнавальної самостійності студентів, необхідної для їх подальшого професійного самовдосконалення.

Навчальну діяльність студентів здійснювали із застосуванням таких форм організації навчання, як тренінг, ігрове та кейс-навчання. Вибір форм організації навчального процесу, їх поєднання були зумовлені метою заняття, специфікою явища, що підлягало формуванню, станом його прояву на початку експерименту, часом, відведеним на його розвиток.

Навчальні заняття проходили у формі групової роботи студентів, оскільки група відображає суспільство в мініатюрі, робить очевидними такі приховані фактори, як тиск партнерів, соціальний вплив і конформізм. У групі можна моделювати систему відносин і взаємозв'язків, характерних для професій типу “людина – людина”, що давало студентам можливість проаналізувати в умовах психологічної безпеки закономірності спілкування й поведінки інших людей і самих себе. У групі студенти могли набувати нових умінь, експериментувати з різними стилями відносин серед рівних партнерів, ідентифікувати себе з іншими, “зіграти” роль іншої людини для того, щоб краще зрозуміти себе й ознайомитися з новими ефективними способами поведінки. Групи стали психологічним полігоном, де в атмосфері доброзичливості, прийняття та підтримки студенти могли апробувати нові моделі поведінки, навчитися по-новому ставитися до себе й до людей. Емоційний зв'язок, що виникав під час групових занять, співпереживання, емпатія – сприяли особистісному зростанню студентів, їхньому самоусвідомленню.

Реалізації педагогічної технології сприяло включення в навчальний процес вправ на розкріпачення студентів, набуття впевненості, формування вмій знімати напруження й хвилювання, долати власну нерішучість і мобілізувати себе; на формування вмій оптимальної поведінки та емоційного реагування в нетипових ситуаціях; набуття здатності до перевтілення, до саморегуляції; формування вмій професійного спілкування; розвиток перцептивних механізмів, а також організаторських, комунікативних і когнітивних якостей, спостережливості, емоційної усталеності; концентрацію й розподіл уваги, орієнтацію в часі тощо.

Діагностику навчального процесу здійснювали поточно й підсумково – наприкінці навчального процесу. Поточну діагностику викладач проводив на початку занять під час рефлексії, а також під час підсумкових вправ наприкінці кожного заняття. Така поетапна діагностика надавала можливість варіювати засобами й формами навчання для корекції результатів. Підсумкову діагностику здійснювали наприкінці формувального етапу експерименту.

Діагностування студентів наприкінці формувального експерименту засвідчило, що кількість майбутніх спеціалістів з виявом професійної надійності в активній зоні в експериментальних групах зросла від 2,02 до 39,92%, контрольних групах – від 2,23 до 2,83%. Кількість респондентів експериментальних груп

із виявом професійної надійності в потенційній зоні підвищилася від 41,33 до 51,01%, а в контрольних – від 39,88 до 49,19%. Кількість студентів із виявом професійної надійності в пасивній зоні в експериментальних групах зменшилася від 56,65 до 9,07%, тоді як у контрольних групах – від 57,89 до 47,98%.

Висновки. Класифікуючи розроблену й запроваджену нами технологію формування професійної надійності спеціалістів у сфері “людина – людина” за різними критеріями, можна зазначити, що за рівнем застосування ця технологія є загальнопедагогічною, оскільки сприяє загальному професійному розвитку студентів і не обмежена окремими навчальними предметами. За філософською основою вона є науковою й гуманістичною технологією. Особистість є результатом сукупного впливу біогенних, соціогенних і психогенних факторів, проте домінантним фактором психічного розвитку запропонованої технології став соціогенний. За науковою концепцією засвоєння досвіду, технологія формування професійної надійності є асоціативно-рефлекторною, розвивальною. За орієнтацією на особистісні структури особистості вона є технологією саморозвитку, оскільки спирається на формування в особистості механізмів самоуправління. За характером організації й управління пізнавальною діяльністю студентів є циклічною (із контролем, самоконтролем і взаємоконтролем), вербальною. За позицією студента в освітньому процесі, ставленням до нього – це суб’єкт-суб’єктна технологія, у якій студент – не просто суб’єкт навчання, а суб’єкт пріоритетний; вона має гуманістичну, психотерапевтичну спрямованість, заснована на всебічному, вільному, творчому розвитку студентів. За способами, методами й засобами навчання технологія формування професійної надійності поєднує елементи ситуативного та ігрового розвивального (саморозвивального) навчання. За категорією тих, кого навчають, вона є технологією компенсаторного навчання: педагогічної корекції, підтримки. За змістом тих модернізацій і модифікацій, яким підлягала традиційна система професійної підготовки спеціалістів, вона є комплексною політехнологією.

Література

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
2. Богданова І.М. Технології в освіті: теоретико-методологічний аспект : монографія / І.М. Богданова. – О. : ТЕС, 1999. – 146 с.
3. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта / М.В. Кларин. – М. : Знание, 1989. – 80 с.
4. Коджаспирова Г.М. Словарь по педагогике / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М. ; Ростов н/Д : МарТ, 2005. – 448 с.
5. Лихачов Б.Т. Педагогика. Курс лекций : учеб. пособ. для студентов педагог. учеб. завед. и слушателей ИПК и ФПК / Б.Т. Лихачов. – М. : Юрайт-издат, 2003. – 607 с.
6. Педагогический энциклопедический словарь / [гл. ред. Б.М. Бим-Бад ; редкол. : М.М. Безруких, В.А. Болотов, Л.С. Глебова и др.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.
7. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии : учеб. пособ. / Г.К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.
8. Советский энциклопедический словарь / [гл. ред. А.М. Прохоров]. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 1632 с.
9. Современный словарь по педагогике / [сост. Е.С. Рапацевич]. – Мн. : Современное слово, 2001. – 928 с.
10. Чернова Ю.К. Мотивационное обеспечение учебного процесса как условие повышения качества фундаментальной подготовки студентов (на материале преподавания высшей математики) : автореф. дис. на соискание научн. степ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Теория и история педагогики” / Ю.К. Чернова. – Л., 1988. – 16 с.
11. Чошанов М.А. Гибкая технология проблемно-модульного обучения : метод. пособ. / М.А. Чошанов. – М. : Народное образование, 1996. – 160 с.